Azərbaycan Milli Mətbuatı – 150

Milli oyanış və tərəqqimizin “Əkinçi”si

Azərbaycanda torpaqşünaslıq elminin əsasını qoyan Həsən bəy Məlikov-Zərdabi özünün yaratdığı ilk qəzeti məhz “Əkinçi” adlandıraraq milli mətbuatımızın “tarla”sına elə saf toxumlar səpib ki, barı-bəhəri bir əsr yarımdır, sovulmaq bilmir. Millətin gözünü-könlünü maarif ziyası ilə nurlandıran “Əkinçi” ötən 150 ildə, sözün əsl mənasında, qol-qanad açaraq şaxələnib, bu gün artıq ən müasir ənənəvi çap və elektron media səviyyəsinə yüksəlib.

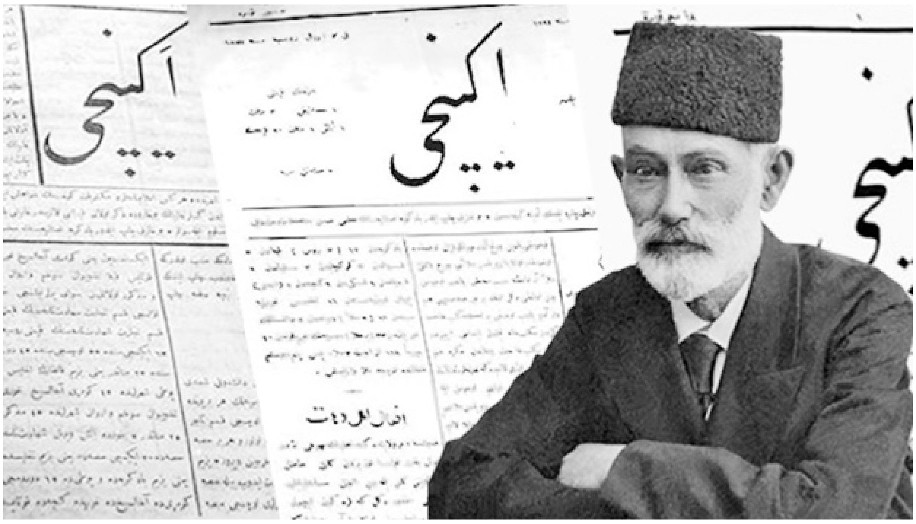

Həsən bəy Zərdabi ensiklopedik biliyə malik olan bir alim kimi dünya miqyasında tanınmış şəxsiyyətlərdəndir. Onun biologiya, coğrafiya, astronomiya, iqtisadiyyat, tibb və əlbəttə, mətbuat sahələrində böyük xidmətləri olub. Mədəni həyatımızda yeni bir səhifə açan “Əkinçi”nin nəşri xüsusilə qeyd edilməlidir. Şərəfli yol keçmiş milli mətbuatımızın banisi özünün bu qəzeti ilə Azərbaycanda yeni düşüncənin, müasirliyin “əkinçi”si kimi tarixə düşüb.

Akademik Rafael Hüseynovun fikrincə, biz bu gün yubilyar qəzetin “Əkinçi” adlandırılmasını rəmzi mənada qavrayırıq. “Lakin o vaxt – XIX əsrin sonlarında Azərbaycanın da tərkibində olduğu rus çar hökuməti azad sözdən ehtiyat etdiyindən yalnız kənd təsərrüfatı, əkin-biçin məsələlərindən yazacaq bir qəzetin buraxılmasına icazə vermişdi. Hərçənd ilk Azərbaycan qəzetinin yaradıcıları bütün məhdudiyyətlərə baxmayaraq, ölkənin və regionun həyatındakı müxtəlif ictimai-siyasi problemlərdən də mütəmadi olaraq söz açmağı bacarmışdılar”.

Azərbaycan peşəkar teatrının təməli sayılan ilk tamaşa, Xeyriyyə Cəmiyyəti açmaq təşəbbüsü, Bakı real məktəbində müəllimlik, rus mətbuatında əməkdaşlıq, camaat arasında könüllü vəkillik və nəhayət, “Əkinçi”nin nəşri xalqın xeyri üçün hər bir işə böyük həvəslə girişən Həsən bəy Zərdabinin adı ilə bağlıdır. O, “Rusiyada əvvəlinci Azərbaycan qəzeti” adlı məqaləsində yazırdı: “Hər kəsi çağırıram – gəlmir, göstərirəm – görmür, deyirəm – qanmır. Axırda gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri-əlac yoxdur. Olmaz ki, mənim sözümü eşidənlərdən heç bir qanan olmasın. Necə ki, bir bulağın suyunun altına nə qədər bərk daş qoysan, bir neçə ildən sonra su tökülməkdən o bərk daş mürur ilə əriyib deşilir, habelə söz də. Ələlxüsus doğru söz... belədə qəzet çıxarmaqdan savayı bir qeyri-əlac yoxdur”. Daha sonra: “Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsın. Hər ildə on qəzet oxuyandan birisi oxuduğunu qansa, onların qədəri ilbəil artar. Sonra düşmənin düşmənliyi, dostun doğruluğu və dost göstərən doğru yolun doğru olması aşkar olar”. – Mərhum alim Əziz Mirəhmədov bu sözlərdə bir neçə mühüm mətləb – maarifçilik məsləki, mübarizə əzmi, xalqa məhəbbət, bir də “doğru söz”, “doğruluq” eşqi olduğunu vurğulayırdı.

“Əkinçi”nin tarixi əhəmiyyətini layiqincə qiymətləndirmək üçün belə bir həqiqəti də nəzərə almaq lazımdır ki, o zaman Azərbaycan dilində kitab çap eləmək “dağ çapmaq kimi” (M.F.Axundzadə) bir iş idi: əsər yazmış müəllif onu kitab halında buraxdırmaq üçün pul tapanda mətbəə tapmırdı, mətbəə tapanda senzuradan icazə ala bilmirdi, icazə alıb çap etdirməyə müvəffəq olanda isə oxucu tapmaqda çətinlik çəkirdi”... Belə bir “mətbuat aclığı” dövründə nəşrə başlayan “Əkinçi”nin təkcə Qafqaz və Rusiya miqyasında deyil, Avropada da böyük mədəni hadisə kimi qiymətləndirilməsi həm də bununla izah olunmalıdır.

Düzdür, çar senzurası hələ “Əkinçi”nin proqramını nəzərdən keçirdiyi zaman bildirmişdi ki, gərək bu qəzetin “məqalələri yalnız əhalinin məişətinin iqtisadi və ən yaxın mülki məsələlərinə aid olsun və dəbdə olan siyasi görüşlərlə, yaxud bütün müasir həyat quruluşunu müzakirə etmək cəhdləri ilə doldurulmasın”. Lakin qəzet çapına belə bir məhdudlaşdırıcı şərtlə icazə almasına baxmayaraq, mütərəqqi jurnalistika təcrübəsinə yaxşı bələd olan Zərdabi öz əməli işində senzuranın təsdiq etdiyi proqramdan məharətlə kənara çıxıb, “Əkinçi”ni əsl mənada demokratiyanın tribunasına, Azərbaycan ictimai-siyasi, fəlsəfi, bədii, elmi, iqtisadi, pedaqoji və etik fikrinin aynasına çevirə bilmişdi.

Ali məfkurəsini həyata keçirmək yolunda mübarizədə Həsən bəy Zərdabi dövrünün görkəmli ziyalıları – M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, Əhsənül-Qəvaid, Ə.Gorani, Ə.Heydəri və başqalarının qüvvəsinə, köməyinə arxalanırdı. Məhz tərəqqipərvər müəlliflər heyətinin sayəsində “Əkinçi” zamanının mühüm elmi, texniki, kənd təsərrüfatı, mədəni yenilikləri haqqında müntəzəm məlumat verə bilib, öz səhifələrində Azərbaycan ictimai fikrinin inkişafı baxımından faydalı polemika açıb, yeni elmi dünyagörüşünün parlaq nümunələrini verib. Qəzetdə siyasət və iqtisadiyyat, mədəniyyət və sosiologiya, fəlsəfə və ədəbi tənqid, biologiya və nəbatat haqqında irəli sürülmüş müddəa və tövsiyələrin böyük bir qismi bu gün də öz təravət və əhəmiyyətini saxlayır. “Əkinçi” XIX əsr Azərbaycan ictimai fikri, mətbuatı, ədəbiyyatı və dilinin, habelə təbiətşünaslığın tarixini öyrənmək üçün çox qiymətli məxəzdir.

Ə.DOSTƏLİ
XQ